

MEĐUNARODNO RATNO I/ILI HUMANITARNO PRAVO

REZIME: U radovima pisaca koji se bave pravilima koja regulišu odnose između sukobljenih strana u oružanim sukobima, često se za ta pravila koriste imena: međunarodno ratno pravo i međunarodno humanitarno pravo, neretko međunarodno ratno i humanitarno pravo, a u poslednje vreme i međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba. Pojedini autori ova pravila dele u dve grupe, prema vremenu njihovog nastanka, pa ih nazivaju „Haško pravo“ i „Ženevsko pravo“, pri čemu pod Haškim smatraju pravila o izvođenju borbenih dejstava (pravila ratovanja), a pod Ženevskim pravila o zaštiti ugroženih kategorija lica u oružanim sukobima. Pošto ova dihotomija u nazivima u praktičnom a i u teorijskom smislu sve više gubi na značaju, autor je pokušao da u ovom radu predstavi razvojni put imena ove grane međunarodnog javnog prava, kao i da ukaže na one suštinske promene koje je ova grana prava pretrpela prelazeći put od ratnih da humanitarnih pravila.

Ključne reči: međunarodno ratno pravo, humanitarno pravo, međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba, rat, oružani sukob, Haško pravo, Ženevsko pravo

Uvod

Pravno regulisanje odnosa između zaraćenih strana ima dugu istoriju, čiji koreni sežu u „običaje i pravila prećutno usvojene tokom vekova, a koji su predstavljali prava i obaveze ratujućih strana“(Radojković, 1947, 4). Mada je rat sam po sebi negacija ne samo prava, nego i svih zdravorazumnih odnosa među ljudima, oduvek je kao društvena pojava privlačio pažnju filozofa, pesnika, teologa, ali i pravnika. Već je Hugo Grocijus u svom antologijskom delu „De jure belli ac pacis“ iz 1625. godine, pravilima koja se primenjuju i kojih se strane u sukobu pridržavaju ili ne, dao ime „Ratno pravo“. Pre njega, u svojim radovima termin

* MUP Republike Srbije, Policijska uprava Sombor.

„Ratno pravo“ upotrebio je Alberto Đentili² u traktatu „De jure belli“, nastalom verovatno krajem šesnaestog ili u prvim godinama sedamnaestog veka, a koji je poslužio kao uzor Grocijusovim radovima, pa iz tog razloga Đentiliju treba barem priznati pravo na koautorstvo imena ove grane međunarodnog prava. Ime „Ratno pravo“ je vremenom zaživelo i postalo korišćeno od svih relevantnih autora tokom osamnaestog i devetnaestog, pa sve do druge polovine dvadesetog veka (Martens, Lojder, Huber, Blunči, Liber, Bonfils)³, kada se pored ovog počinju javljati i neki drugi manje ili više adekvatni nazivi za ovu oblast međunarodnog prava.

Ratno i/ili humanitarno pravo – terminološka ili suštinska razlika

Termin „Ratno pravo“ je u potpunosti sadržinski i pojmovno zadovoljavao potrebe i približno tačno odražavao stanje pravne misli sve do kasnog dvadesetog veka, pa tako i pisci sa jugoslovenskih prostora, koji su se bavili pravnom teorijom u ovoj oblasti koriste navedeni termin u svojim radovima.⁴ Mnogi autori su u svojim radovima dali definiciju pojma „Ratno pravo“, i sve te definicije su u najvećoj mogućoj meri saglasne u svim bitnim elementima. Ovde navodimo dve definicije novijeg datuma, domaćih autora : „Međunarodno ratno pravo je deo međunarodnog javnog prava i kao takvo obuhvata skup pravnih pravila kojima se uređuju odnosi, odnosno prava i obaveze zaraćenih strana, kao i odnosi između njih i neutralnih strana u toku rata“ (Vučinić, 2001, 89), odnosno „međunarodno ratno pravo je naziv za deo međunarodnog prava koji predstavlja ukupnost međunarodnopravnih normi koje se primenjuju u oružanom sukobu, među stranama u sukobu i između zaraćenih i neutralnih država“ (Despot, 1989, 93).

Opšta odlika ovih, ali i svih drugih definicija ratnog prava je da u prvi plan stavljaju zaraćene strane, odnosno države kao apsolutno dominantne subjekte međunarodnog prava, i njihova prava i obaveze, a zaštita određenih, ugroženih kategorija lica se ne pominje kao predmet koji je interesantan nauci ratnog prava. Odras je to pravnih shvatanja koja sežu duboko u devetnaesti vek, kada je rat bio dozvoljen oblik rešavanja konflikata među državama, i kada je međunarodno

² Više o učenju Alberta Đentilija (Alberico Gentili) videti u: Meron, Teodor: Međunarodno pravo čovečnosti potiče iz davnina, Eseji; Samizdat B92; Beograd; 2004; strane 130.-133.

³ Više o tumačenjima pojma Ratnog prava od strane ovih pisaca videti u : Andrassy, Juraj: Vojna potreba i ratno pravo; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Rad 321, str. 163-200, Zagreb; 1960.

⁴ Svakako najznačajniji autori i radovi su: Avramov, Smilja: Izvori ratnog prava; 1958. godine, Andrašić, Juraj: Vojna potreba i ratno pravo; 1960. godine, Bartoš, Milan: Opšti pogled na razvoj međunarodnog ratnog prava od 1950. do 1957. godine; 1958. godine, Perazić, Gavro: Međunarodno ratno pravo; 1966. godine, Radojković, Miloš: Rat i međunarodno pravo; 1947. godine,

društvo počivalo na sistemu ravnoteže snaga čiji su se poremećaji rešavali upravo ratom. Upravo taj sistem ravnoteže snaga s kraja devetnaestog i početka dvadesetog veka stvorio je svoja pravila ratovanja i ponašanja u ratu, a koja su kodifikovana na dvema Konferencijama u Hagu, 1899. i 1907. godine. Haške konvencije, slobodno možemo reći, predstavljaju esenciju ratnog prava. Ne treba naravno biti jednostran u tvrdnjama da zaštiti ugroženih kategorija lica u ratu u to vreme nije poklanjana nikakva pažnja, jer je u periodu „između 1856. i 1907. godine, sklopljeno je i stupilo na snagu 14 međunarodnih sporazuma o pravilima ratovanja i 4 sporazuma koja su se odnosila na zaštitu pojedinca u ratu“ (Obradović, 1997, 48). Jednostavno bio je to period kada je sama fizionomija rata bila drugačija, nije postojao niti pojam a kamoli praksa „totalnog rata“, ratovi su se vodili na frontu daleko od civila i civilnih žrtava, pa je i jedan tako skroman broj sporazuma sa takođe skromnim brojem odredbi, bio sasvim dovoljan da obezbedi solidne pravne garancije zaštite ugroženih kategorija lica u ratu.

Vredna pažnje je definicija pojma „ratno pravo“ data u tački 6. stav 1. Uputstva o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFR Jugoslavije, koja glasi: „Međunarodno ratno pravo je sistem pravnih pravila i načela koja regulišu upotrebu sredstava ratovanja i način ratovanja u oružanom sukobu na kopnu, u vazduhu i na moru i zaštitu određenih kategorija lica i materijalnih dobara od raznovrsnih posledica oružanog sukoba.“ Pošto je ova definicija deo zvaničnog akta kojim je jedna država (a čiji je Republika Srbija sukcesor u pogledu preuzetih pravnih obaveza) izvršila adopciju pravila međunarodnog ratnog prava u svoj pravni sistem, ista zasluhuje da bude detaljnije razmotrena. Autoru ovih redova se čini neprimerenom upotreba reči „sistem“ kada se daje definicija ratnog prava; pre svega iz tog razloga što pojam „sistem“ podrazumeva jedan ustaljeni skup elemenata i njihovih međusobnih odnosa; stvarajući tako privid konačnosti, apsolutne uređenosti i nepromenljivosti. Upotrebom ovog termina, čitavoj jednoj pravnoj oblasti odriče se pravo na razvojnost, što sigurno nije bila želja redaktora teksta, već je verovatno reč o previdu. Mnogo srećniji izbor bi bio da su umesto reči „sistem pravnih pravila i načela“ stavljene reči „čine pravna pravila i načela“, jer se sa njima ne bi gubilo ništa od smisla definicije, a ista bi dobila i novu dimenziju evolutivnosti, tako značajnu za pravo koje se bavi društvenom pojavom koja je samo u poslednjih sto godina pretrpela revolucionarne promene. Druga karakteristika ove definicije u odnosu na prethodna dve je da na „velika vrata“ uvodi zaštitu određenih kategorija lica i materijalnih dobara od posledica sukoba, čime ovoj pravnoj oblasti daje jednu novu dimenziju, dimenziju humanosti, i na taj način vojne potrebe sukobljenih strana prestaju da budu jedini odlučujući faktori definisanja ratnog prava. I konačno, redaktori teksta su uvažili pravna shvatanja jednog novog, savremenog međunarodnog prava, koje je „rođeno“ zajedno sa Poveljom Ujedinjenih nacija, pa u samoj definiciji više ne koriste proskribovani termin „rat“, već jedan mnogo obuhvatniji pojam „oružani

sukob“, koji je sposoban da u sebi sadržinski objedini ne samo oružane sukobe između država, nego i unutrašnje i nemeđunarodne oružane sukobe.

Prethodna definicija nas dovodi do jednog novog pojma – „humanitarno pravo“. Ovaj pojam je prvi u svojim radovima upotrebio Žan Pikte, početkom sedamdesetih godina dvadesetog veka (Obradović, 1997), s namerom da ime- nuje jednu oblast ratnog prava, koja je dotad bila neimenovana, a odnosila se na pravila sačinjena u cilju zaštite žrtava i ugroženih kategorija lica u oružanim sukobima. Vremenom je termin „humanitarno pravo“ postao opšteusvojen. Valja odmah napomenuti da sam pojam „humanitarno“ označava čovečno, ljudsko po- našanje prema drugim licima, koja su najčešće u nekakvom odnosu zavisnosti, to jest predstavljaju slabiju stranu u odnosu, i humanitarna pravila su ustanovljena radi njihove zaštite. Shodno ovome, humanitarna pravila bi bila i pravila o po- stupanju sa licima na izdržavanju zatvorskih kazni, jer propisuju human tretman prema istima i zabranu mučenja i nečovečnih postupaka; humanitarna pravila bi bila i pravila o načinima i uslovima pružanja medicinskih usluga, jer zabranjuju bilo koji oblik diskriminacije, vršenje nedozvoljenih opita ili vršenje opita bez pristanka pacijenta, i tako dalje. Dakle, pojam „humanitarno“ ne može da stoji samostalno, nego mora biti bliža odrednica za određenu granu prava, pa bi uva- žavajući savremene tendencije i tokove pravne misli sasvim ispravno bilo upotre- bljavati termin „humanitarno pravo oružanih sukoba“.

Humanitarno pravo oružanih sukoba je steklo puno pravo „građanstva“, i u pravnoj teoriji se više i ne spori da li je ono posebna pravna oblast, a sve kon- vencije, rezolucije, deklaracije i drugi međunarodnopravni akti već od druge po- lovine dvadesetog veka više u svojim naslovima i tekstovima ne spominju ratno, nego humanitarno ili humatinarno pravo oružanih sukoba.⁵ Kroz sledeće defini- cije videćemo da humanitarno pravo oružanih sukoba i ratno pravo imaju mnoge dodirne tačke, odnosno da humanitarno pravo ishodi iz ratnog prava, i vremenom ga zamenjuje i nasleđuje od njega ulogu pravnog regulatora oružanih sukoba.

Prema jednoj definiciji, međunarodno humanitarno pravo oružanih suko- ba je „grana međunarodnog prava koja ograničava upotrebu nasilja u oružanim sukobima, tako što štiti one koji ne učestvuju ili više ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima; i ograničava nasilje na neophodnu meru da bi se postigao cilj sukoba, a koji – nezavisno od razloga ratovanja – može biti samo slabljenje vojnog potencijala neprijatelja“(Sasoli, Buvije, 1999, 25). Obradović definiše međunarodno humanitarno pravo kao posebnu granu savremenog međunarodnog prava koja sadrži: „a) pravila koja uređuju odnose između sukobljenih strana u

⁵ Na primer, već prethodno pomenuti Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih, odnosno nemeđunarodnih oružanih sukoba; zatim Rezolucije usvojene na četvr- tom zasedanju Diplomatske konferencije o reafirmaciji i razvoju međunarodnog humanitarnog prava primenljivog u oružanim sukobima, Ženeva 1974. – 1977. godine; Berlinska rezolucija o primeni međunarodnog humanitarnog prava i osnovnih ljudskih prava u oružanim sukobima u kojima učestvuju nedržavni entiteti, iz 1999. godine; i tako dalje.

međunarodnom i nemeđunarodnom sukobu i njihova međusobna prava i obaveze; b) njihov odnos prema licima koja to pravo štiti; v) prava i obaveze tih lica u međusobnim odnosima i u odnosu na sukobljene strane“ (Obradović; 1997, 15).

Dakle, iz gornjih definicija vidljivo je da međunarodno humanitarno pravo, isto kao i ratno pravo, reguliše međusobna prava i obaveze zaraćenih strana, ali uz jednu dopunsku napomenu; međunarodno humanitarno pravo reguliše i odnose zaraćenih strana prema zaštićenim kategorijama lica; kao i međusobne odnose tih lica, i to tako što ograničava nasilje na neophodnu meru da bi se postigao cilj sukoba. Esencija međunarodnog humanitarnog prava nalazi se u četiri Ženevske konvencije o zaštiti žrtava oružanih sukoba⁶, koje su donete 1949. godine, i koje su popunjavale sve praznine u regulisanju postupanja prema zaštićenim kategorijama lica, a koje Haške konvencije nisu, ili nisu u dovoljnoj meri regulisale, ili je Haška pravila vreme nadživelo.

Dalji razvoj međunarodnog humanitarnog prava vodio je u pravcu revizije pravila Haškog prava, i to na taj način što je vojna potreba u znatnoj meri redukovana u korist zahteva čovečnosti. Desilo se to da donošenjem dvaju dopunskih protokola⁷ uz Ženevske konvencije (čime je zaokruženo takozvano Ženevsko pravo), koji su pored sada već opštih odredbi o čovečnom postupanju prema zaštićenim kategorijama lica zatim zaštite lica koja su učestvovala u neprijateljstvima, uvedene su dodatne mere zaštite civilnih objekata, prirodne okoline i građevina i instalacija koje sadrže opasne sile, (oba protokola), a Prvi dopunski protokol uvodi i posebne mere predostrožnosti koje se moraju preduzeti prilikom napada, zatim su zabranjene represalije i pretnje represalijama, uvedene su mere u pogledu upotrebe novih oružja, a propisano je i niz drugih mera koje do tančina preciziraju klasična pravila ratnog prava sadržana u Haškim konvencijama. Ovim protokolima su klasična pravila ratnog prava iz konvencija iz 1899. i 1907. godine, pogotovo u delu koji se odnosi na izvođenje borbenih dejstava, do te mere izmenjena i prilagođena oružanim sukobima kasnog dvadesetog veka, da Haško pravo, mada je formalno još uvek na snazi, predstavlja samo „praznu ljusku u kojoj nema sadržine“ (Obradović, 1997, 167). Dopunski protokoli niti u svom imenu, a niti kasnije u tekstu više nigde ne pominju pojam „rat“, već isključivo „oružani sukob“, kao, rečeno je već u prethodnom tekstu, sveobuhvatniji termin, koji pored klasičnih ratova između država obuhvata i „razne druge oružane sukobe

⁶ Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (I Ženevska konvencija), Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru (II Ženevska konvencija), Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima (III Ženevska konvencija), Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata (IV Ženevska konvencija)

⁷ Dopunski protokol uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (I Dopunski protokol), Dopunski protokol uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (II Dopunski protokol)

(antikolonijalna borba, građanski rat i sl.) i ističe da se i na te sukobe primenjuju norme međunarodnog prava oružanih sukoba“ (Krivokapić, 1998, 402).

Pored već iznete konstatacije da su pravila humanitarnog prava oružanih sukoba u odnosu na pravila ratnog prava, bolje prilagođena uslovima ratovanja u kasnom dvadesetom veku, i imaju potpunije i preciznije mere zaštite pojedinaca, postoje i još neke razlike između klasičnog „haškog“ ratnog prava i njegovog naslednika; međunarodnog humanitarnog prava oružanih sukoba. Uz napomenu da se o razlikama može govoriti samo tamo gde ima dovoljno sličnosti između dva predmeta poređenja, navešćemo najznačajnije razlike:

1. Savremeno, međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba, za razliku od klasičnog ratnog prava, ne poznaje pojam reciprociteta u ispunjavanju ugovornih obaveza; naime dok Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, u članu 2. propisuje da će se njene odredbe i odredbe Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu, primenjivati samo između sila ugovornica i samo ako su svi učesnici u ratu članovi konvencije; dotle sve Ženevske konvencije i njihovi dopunski protokoli već u svojim uvodnim članovima obavezuju strane potpisnice da uvek i u svakoj prilici poštuju pravila humanitarnog prava, nezavisno od toga da li ih druga strana u sukobu poštuje ili ne.
2. Takođe pravila međunarodnog humanitarnog prava oružanih sukoba nalažu stranama potpisnicama da obezbede poštovanje ovih pravila u svakoj prilici, što predstavlja uvođenje svojevrsnog oblika solidarne odgovornosti svih potpisnica Ženevskih konvencija.
3. Međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba uvodi jednu revolucionarnu novinu – novi oblik odgovornosti – odgovornost pojedinca za teško kršenje normi ovog prava.
4. Za razliku od „klasičnog“ ratnog prava, međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba pravno uređuje odnose i u unutrašnjim oružanim sukobima.

Zaključak

Nabrojane sličnosti i razlike bi mogle pogrešno da nas navedu da se radi o dvema posebnim i nezavisnim granama međunarodnog prava, što svakako ne odgovara istini. Međunarodno ratno pravo je pravo koje je nastalo i razvijalo se u jednom specifičnom okruženju kakva je bila Evropa devetnaestog i početka dvadesetog veka, sa svojim sistemom ravnoteže snaga, pa je ovo pravo, kodifikovano na dvema Haškim konferencijama, možemo slobodno reći odslikavalo stanje pravne svesti tog doba. Kao i celokupna društvena baza i nadgradnja, i međunarodno ratno pravo prateći rat kao društvenu pojavu koju pokušava koliko je to moguće da svede u okvire prava, podložno je rastu i razvoju. Razvijajući se, ovo pravo je krenulo u smeru regulisanja pravne zaštite ugroženih kategorija

lica, dajući određen, ne samo pasivni nego i aktivni subjektivitet pojedincima, što je samo po sebi revolucionaran iskorak, koji je u uskoj vezi sa usvajanjem Povelje UN, i totalnom koncepcijskom promenom u samoj postavci međunarodnog prava. Nova pravila nastala na Ženevskoj konferenciji (tzv. Ženevsko pravo), predstavljala su novi, humanitarni koncept i pristup pravnom regulisanju oružanih sukoba, pa su i dobila naziv humanitarno pravo. U vrlo kratkom vremenskom roku, ovaj koncept je doživeo snažnu afirmaciju, što je uzrokovalo da do tada vladajuće ratno pravo počne da se „stapa“ sa humanitarnim pravom, koje je u tom „stapanju“ odmah i preobražavalo pravila ratnog prava i prilagođavalo ih novim, humanitarnim tendencijama, pa je u skladu sa tim novim tendencijama, a pogotovu od 1977. godine i usvajanja Dopunskih protokola uz Ženevske konvencije, preovladao termin međunarodno humanitarno pravo. Termin međunarodno ratno pravo, već smo napomenuli, vremenom polako biva zamenjen jednim sveobuhvatnijim pojmom međunarodno pravo oružanih sukoba, koji spajajući se sa humanitarnim pravom po predmetu, metodu i ciljevima, daje za sadašnji stepen razvoja prava, jedno prihvatljivo rešenje za ime ove grane međunarodnog javnog prava: Međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba.

Miloš Petrović, M.Sc.

The Ministry of internal affairs of Serbia, The Police administration in Sombor

International law of war or humanitarian law

A b s t r a c t

In the paper works of many authors dealing with the rules which regulate the relationships between the confronted sides in armed conflicts, there are often used the following names referring to these rules: international war law and international humanitarian law, not rarely there is used the name of international war and humanitarian law, and, recently, there has been used the name of international humanitarian law of armed conflicts. Certain authors divide these rules into two groups according to the time of their beginnings, so they call them “the Hague law” and “the Geneva law”. The Hague law refers to the rules of organizing military actions (the warring rules), and the Geneva law refers to the rules of protecting the endangered categories of individuals in armed conflicts. Since this division concerning the names is getting less and less significant both in practical and theoretical sense, the author has tried to represent the developing way of the names of this branch of international public law as well as to point at those basic changes thi branch of law has been endured going over the way from warring to humanitarian rules.

Keywords: international war law, humanitarian law, international humanitarian law of armed conflicts, war, an armed conflict, the Hague law, the Geneva law.

Literatura

1. Avramov, Smilja, *Izvori ratnog prava*; Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, broj 2; Beograd, 1958.
2. Andrašić, Juraj, *Vojna potreba i ratno pravo*; Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti; Rad 321; Zagreb, 1960.
3. Bartoš, Milan, *Opšti pogled na razvoj međunarodnog ratnog prava od 1950. do 1957. godine*; Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, broj 2; Beograd, 1958.
4. Vučinić, Zoran, *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*; Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001.
5. Despot, Milivoj, *Čovječnost na bojnopolju*; Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989.
6. Krivokapić, Boris, *Leksikon međunarodnog prava*; Radnička štampa, Beograd, 1998.
7. Merton, Teodor, *Međunarodno pravo čovečnosti potiče iz davnina, Eseji*; Samizdat B92; Beograd; 2004
8. Obradović, Konstantin (ur.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa*; Beogradski centar za ljudska prava; Beograd, 1997.
9. Perazić, Gavro, *Međunarodno ratno pravo*; Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.
10. Radojković, Miloš, *Rat i međunarodno pravo*; Odbor za udžbenike stručnog udruženja studenata prava, Beograd, 1947.
11. Starčević, Miodrag (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999.
12. *Uputstvo o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*; Službeni vojni list br. 10; Beograd, 1988.